

Propria a apelativa – aktuální otázky 3

Martina Zirhutová, Ústav pro jazyk český v Praze

zirhutova@ujc.cas.cz

Ve dnech 3. a 4. 6. 2024 se uskutečnil již třetí ročník konference *Propria a apelativa – aktuální otázky*, zaměřené na nejnovější výzkum v oblasti apelativní slovní zásoby a vlastních jmen. Setkání propojující lingvisty, kteří by se na tematicky úzeji vymezených konferencích zřejmě nepotkali, zorganizovala katedra českého jazyka a literatury Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TUL ve spolupráci s katedrou českého jazyka Pedagogické fakulty UK a oddělením onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR. Zatímco první ročník této akce se konal v roce 2017 v Praze a druhý ročník proběhl v roce 2021 kvůli epidemii koronaviru on-line, tentokrát se počítalo s kombinovanou formou účasti. Přesto většina referujících přijela do Liberce osobně. Během jednání zaznělo celkem 17 příspěvků, zde se zaměříme jen na některé z nich.

Úvodní plenární referát pronesl **Jaroslav David** (Ostrava), který se věnoval analýze vlastních jmen v Kunderově próze *Já truchlivý bůh*. Kromě toho, že na konkrétních příkladech ukázal, jakým způsobem Kundera s proprii ve své próze pracuje, se také zamýšlel nad tím, jaký přínos může mít propojení kvalitativního a kvantitativního pohledu na jména v literárním textu. **Marie Čechová** ve svém plenárním referátu na příkladech (převážně) z Benešovska ukázala, co všechno nám mohou sdělovat pomístní jména. Příspěvek přinesl cenná zjištění, která doplňují informace uvedené v onomastické literatuře (např. územní rozšíření toponyma *Hůra*).

Onomastickým tématům se věnovali i další referující. **Pavel Štěpán** (Praha) se zabýval lidovou a bakalářskou etymologií toponym v regionální místopisné literatuře. Pro některé autory těchto knih jsou vědecké výklady zeměpisných jmen „nudné“ a „nezajímavé“, proto dávají přednost barvitějším lidověetymologickým výkladům, které toponyma spojují např. s dávnou pohanskou minulostí nebo jejich původ vysvětlují pomocí nepravděpodobných etymologických pověstí. **Helena Chýlová** (Plzeň) se zaměřila na jména zastávek MHD v Plzni, způsoby jejich tvoření, motivaci, problematiku přejmenování i obecnější otázku příslušnosti těchto jmen k toponymům či chrématonymům. Podle autorky se jedná o skupinu proprií nacházející se na pomezí těchto dvou systémů. **Stanislava Spinková** (Brno) se věnovala pomístním jménům na Moravě a ve Slezsku, která vycházejí z apelativa *chochol* v toponymickém významu ‚zalesněný kopec‘ (např. *Chochol*, *Chocholáč*, *Chocholatka* apod.). Autorka porovnávala rozšíření těchto jmen na Moravě a ve Slezsku s již dříve popsaným výskytem v Čechách a upozornila na navazující areál na západní Moravě.

Václav Lábus (Liberec) se zabýval slovtvorbou současných českých hypokoristik, jejich jazykověekonomickou funkcí a existencí tzv. „neutrálních hypokoristik“. **Žaneta Dvořáková** (Praha) se ve svém příspěvku zaměřila na některá příjmení

francouzského původu a v matričních záznamech sledovala způsoby jejich adaptace do češtiny. Analýza ukázala, že mnohá u nás užívaná příjmení, která pocházejí z francouzštiny, se dnes formálně shodují s příjmeními z češtiny (nebo též z němčiny) a skutečný původ konkrétního příjmení může odhalit pouze genealogický výzkum.

Další referující si všímali toho, jak se aktuální společenské (především politické) dění promítá do tvoření a užívání vlastních jmen nebo apelativní slovní zásoby. Do historické jazykové krajiny se obrátila **Martina Ptáčníková** (Praha) se svým příspěvkem o vlastních jménech v nápisech, které se spontánně objevily v prostoru českých, moravských a slezských měst v srpnu roku 1968 a komentovaly tehdejší aktuální dění (např. *Brežněv to je pěkný ptáček, chce nám rozbit Václaváček*). Tyto nápisy velmi často obsahovaly osobní a místní jména, která byla vždy volena s určitým záměrem (např. podpořit domácí politickou reprezentaci, dehonestovat a zesměšnit nepřítele). Je zřejmé, že tvůrci zkoumaných nápisů dokázali projevít velkou kreativitu a smysl pro humor i v tehdejší velmi nejisté a dramatické situaci.

Ondřej Dědič (Praha) prostřednictvím korpusové analýzy zkoumal kolokace s individuálně posesivními adjektivy vzniklými ze jmen současných českých politiků (např. *Fialův, Babišův, Bartošův, Okamurův*). Všiml si především shod a rozdílů v sémantických okruzích vztahujících se k jednotlivým adjektivům (např. podnikatelské zájmy, ekonomika, osobní život). Analyzované kolokace poukazují na to, která témata jsou v souvislosti s jednotlivými politiky ve zkoumaných textových korpusech nejčastěji uváděna. **Patrik Mitter** (Ústí nad Labem) se zabýval názvy politických subjektů kandidujících v komunálních volbách v okrese Ústí nad Labem. Na konkrétních příkladech ukázal, jaké strategie používají politické strany a hnutí k tomu, aby zaujaly potenciální voliče.

Ladislav Janovec (Liberec) se zaměřil na depreciativní pojmenování současných (nejen českých) politiků (např. *Putler, Ropušán, Pitomio, Babišák*), které vymýšlejí jejich odpůrci, a ukázal, jak jsou způsoby tvoření těchto substitutů skutečných jmen (rodných jmen nebo příjmení) daných veřejně činných osob pestré. Depreciativní apelativní označení osob (např. výrazy *chcimír, sluničkář, /pro/ruský troll, dezinformátor, pražská kavárna, vítač*) zkoumala ve svém příspěvku **Hana Mžourková** (Praha), která se zamýšlela nad tím, jak se do slovní zásoby promítá polarizace společnosti. Analýza způsobů tvoření zkoumaného typu lexika ukázala, že nejde jen o neologismy, ale též o výrazy vzniklé zužováním nebo přenášením významu již existujících lexémů či slovních spojení.

Na závěr konference vystoupila **Veronika Štěpánová** (Praha) společně se středoškolským studentem **Šimonem Zelenkou** (Waldorfská škola Příbram), který se účastní foneticky zaměřené studentské stáže v ÚJČ. Vyzkoušet si vědeckou práci v některém z ústavů AV ČR středoškolákům umožňuje projekt *Otevřená věda*, jehož cílem je zvýšit u nadaných studentů zájem o vědu. Referující na dvou příkladech (*stalker* a *Windsor*) ukázali, jak probíhá výzkum výslovnosti přejatých apelativ a proprií, přičemž z analýzy autentických zvukových dat vzešla i konkrétní

doporučení pro to, jak k těmto výrazům s rozkolísanou výslovností přistupovat v jazykovém poradenství. Příspěvek posluchače zároveň seznámil s tím, jak probíhá zapojení středoškolských studentů do vědeckého výzkumu, a ukázal, že podobné projekty mají smysl: mohou být přínosem nejen pro stážisty, ale i pro výzkum.

Setkání odborníků věnujících se propriální nebo apelativní slovní zásobě proběhlo ve velmi příjemné atmosféře a všem zúčastněným přineslo mnoho zajímavých informací a podnětů. Výstupem konference bude – tak jako tomu bylo i u obou předchozích ročníků – připravovaný sborník.

Příspěvek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

16. společné setkání učitelů u krajanů a lektorů češtiny v zahraničí

Alena Kotšmířová, INALCO v Paříži

alena.kotsmidova@seznam.cz

Ve čtvrtek 29. srpna se uskutečnilo již tradiční letní setkání učitelů u krajanů a lektorů češtiny v zahraničí.¹ Letos se poprvé odehrálo v krásných prostorách Toskánského paláce na Hradčanském náměstí, jež mu dodaly opravdu slavnostní charakter. Hned při příchodu obdržel každý účastník pěkný dárek, jenž kromě propagačních předmětů Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí obsahoval také nejnovější číslo časopisu *Krajiny češtiny*, který seznamuje čtenáře s životem krajanů a s výukou češtiny v zahraničí.² Kromě ředitele Domu zahraniční spolupráce Michala Uhla přišli hosty přivítat zástupci Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy i zástupci Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky. Celým dnem provázela Jitka Morčušová z DZS.

Dopolední program zahájila spisovatelka **Jana Šrámková**, držitelka ceny Magnesia Litera pro rok 2023, jež vyprávěla o svojí cestě od studia teologie k literární tvorbě a představila některé ze svých literárních a filmových projektů. Další část dopoledního programu byla určena především lektorům češtiny na zahraničních univerzitách. Kolegyně z italského Udine, z Bosny a Hercegoviny a z Chorvatska se s účastníky setkání podělily o tipy, jak získat studenty pro studium češtiny, jak je motivovat i jak češtinu v zahraničí zviditelnit. Dlouholetý lektor češtiny **Zdeněk Andrlé** zase humorně popsal svůj bohatý a někdy i dobrodružný život a práci na Balkáně.

¹ Srov. např. GAJDZICA, A. 14. společné setkání učitelů u krajanů a lektorů češtiny. Český jazyk a literatura 73, 2022–2023, s. 251–252.

² Časopis vydává každoročně Dům zahraniční spolupráce, na jehož webových stránkách je dostupný též v elektronické podobě: [online] <<https://www.dzs.cz/clanek/cestina-v-mnoha-podobach-ruzni-lide-ruzne-zeme-jeden-jazyk-vychazi-nove-cislo-casopisu>>